

European Union

מרכז קהילתי ערבי-יהודי
المركز المجتمعي العربي-اليهودي
The Arab-Jewish Community Center

المنتدى
للتوافق
المدني
הפורום
להסכמה
אזרחית
The Citizens Accord Forum between
Jews & Arabs in Israel

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

מרכז יהודי ערבי, אוניברסיטת חיפה
מכון לחקר המרחב העירוני ע"ש ויימן

יהודים וערבים בחוקה המתגבשת

- מפגש בבניין העירייה (הכביש הראשי) וסיור קצר בעיר.
- מפגש של חברי הכנסת עם תלמידי בית הספר התיכון של סח'נין.
- דיון מיוחד של ועדת החוקה, חוק ומשפט בראשותם המשותפת של יו"ר הוועדה, ח"כ מיכאל איתן, וראש עיריית סח'נין, עו"ד מוחמד בשיר, בהשתתפות אישי ציבור, אנשי חינוך ומשפטנים.

כנס יפו: יהודים וערבים בישראל 2005

סיכום מפגש ועדת חוק חוקה ומשפט בסח'נין, 12 בספטמבר 2005

כאמל טארביה, מנהל ביה"ס תיכון סח'נין, אל חכמה:

הביקור ההיסטורי של ועדת חוק, חוקה ומשפט בסח'נין הוא כבוד גדול לעיר, במיוחד ביום ההיסטורי של יציאת צה"ל מעזה. אנחנו מקווים שאל מול ההתנתקות מדרום מתחילה היום התחברות לצפון, ובעיקר לישובים הערבים בגליל.

בית ספר התיכון אל-חכמה הוא אחד מבתי הספר הגדולים בארץ: 1260 תלמידים, 85 מורים ומורות המלמדים ב-37 כיתות. הבקשה שלכם לפגוש את תלמידי בית הספר מעידה על הסיכוי הגדול של הדיון. אנו תולים בכך, חברי הכנסת, תקווה גדולה לשמירת זכויות המיעוט, ובעיקר המיעוט הערבי. אנו מוכנים להיאבק יחד אתכם על עידוד הסובלנות, קבלת השונה והאחר, מלחמה באלימות הגואה בעיקר בקרב בני נוער, ומלחמה בשחיתות המסכנת את עתידו של המשטר הדמוקרטי בישראל.

ח"כ מיכאל איתן, יו"ר ועדת חוקה ומשפט:

אני שמח מאד להיות בסח'נין. הרוח הטובה של הידידות ורצון לעשייה משותפת כשכנים, אזרחים ושותפים הנושבת כאן בעיר חשובה ומעודדת מאד.

כשנסודה מדינת ישראל בשנת 1948 הובטח במסמך המכונן שלה, מגילת העצמאות, שתוך כמה חודשים תיקבע חוקה לישראל. היום המדינה כבר בת קרוב ל-60 ועדיין אין לנו את החוקה המובטחת. החוקה תקבע למעשה מהי מדינת ישראל, ולא רק תסדיר את זכויות הרוב אלא גם - ואולי בעיקר - תגן על זכויות המיעוט. הדיון לקראת עיצוב חוקה מוסכמת מחייב אותנו לפתוח את כל הבעיות העומדות בין המגזרים השונים של הישראלים, לא רק בין ערבים ויהודים אלא גם בין יהודים ליהודים. החוקה לא תקבע מי מנצח, זה אינו מבחן כוח של הקבוצות השונות, אלא היא תקבע את חוקי המשחק. הגענו לכאן כי את הדיאלוג צריך לקיים לא רק עם חברי הכנסת הערבים, אלא גם עם הציבור הערבי כולו. חשוב לי מאד לשמוע את דברי הנוער, עורכי הדין, מנהיגי הקהילות, ראש העיר ואחרים כדי שנוכל להבין לעומק את הצרכים והרצונות של האוכלוסייה הערבית ולמצוא להם ביטוי בחוקה המתגבשת.

לתפישתי, יש שני עקרונות יסוד בעיצוב חוקה לישראל: הראשון הוא שמדינת ישראל היא המדינה היחידה בעולם בה העם היהודי יכול להגדיר את עצמו, והיא מדינה יהודית. העיקרון השני הוא שמדינת ישראל היא מדינה דמוקרטית, ובתוקף היותה מדינה יהודית יהיו מאפיינים מסוימים למדינה, שידגישו את עובדת היותה מדינה יהודית, אבל כמדינה דמוקרטית היא תשמור לא רק על הזכויות של כל תושביה, היהודים והלא יהודים, אלא גם תאפשר לבני המיעוטים לפתח ולשמור על המאפיינים המיוחדים שלהם בגאווה ובכבוד: השפה, התרבות, המסורת והזכויות הקולקטיביות. החוקה צריכה לא רק להגן על זכויות המיעוטים, אלא גם לעגן אותן.

ח"כ אתי ליבני, חברת ועדת חוקה:

אני שמחה מאד להיות כאן היום. התחושה הטובה שאני מקבלת היא הנכונות שלא לנהל שיח של האשמות אלא ניסיון אמיתי לדון על הדברים ולהגיע לפתרונות. שיח של קורבנות והאשמה לא מקדם את הדיון, ולכן מעודד מאד שבמקום שנתבצר בשני צדדיו של המתרס בעמדות הגנה, אנחנו יושבים כאן יחד בניסיון לפתור את הקשיים, כי הבעיות משותפות לכולנו.

כיו"ר הוועדה למעמד האישה בכנסת, דאגנו והקצנו משאבים לכדורגל בנות וספורט נשים, והעיר סח'נין בהחלט מובילה בתחום. מדינת ישראל גרמה הרבה עוול לאזרחים הערבים, ואת העוולות האלה צריך לתקן. נוכל לתקן רק אם נעבוד ביחד.

החיבור שלנו הוא לא רק בין המגזר היהודי והערבי. ישנם חיבורים נוספים כמו נשים יהודיות וערביות, אוהדי ספורט מכל המגזרים ועוד, ולכן חשוב לומר שיש לנו הרבה מאד מהמשותף. לפני כמה שבועות העברנו חברת הכנסת יולי תמיר ואני חוק חשוב וחדשני, על פיו בכל גוף שעוסק בפתרון נושאים לאומיים וקיום משא ומתן לשלום, כל גוף שעוסק בפתרון קונפליקטים גדולים, יהיה ייצוג הולם לנשים. לראשונה כתוב בחוק שכולם, גברים ונשים ממגזרים שונים ומקבוצות שונות, בחתכים שונים של החברה הישראלית, צריכים להיות שותפים לתהליכים בחברה הישראלית.

ח"כ עיסאם מח'ול, יו"ר שותף של השדולה לזכויות יהודים וערבים בישראל:

גם אני שותף לתחושה האופטימית של חברי בביקור בסח'נין. הדיון הזה הוא המשך לדיונים של ועדת חוקה ושל כנס יפו שיזם הפורום להסכמה אזרחית כדי לקדם דיאלוג אמיתי בין האוכלוסייה הערבית לבין חברי הכנסת. החוקה היא אחת הזירות שמעצימה את הדיון על מעמדם של האזרחים הערבים בדמוקרטיה הישראלית. מחויבותו של עמיתי ח"כ איתן להובלת מהלך ליצירת בסיס קשיח לעיגון קווי היסוד ותווי הפנים של הדמוקרטיה הישראלית, ראוי לציון והערכה. פעילותו של ח"כ איתן נראית כנקודת אור בחושך הגדול השורר בתחום.

אבל אשתף אתכם גם בהיסוסים: האם מאזן הכוחות הדמוקרטי והמעמדי בחברה הישראלית, כפי שהוא מתבטא בהרכב הכנסת, מאפשר לייצר חוקה אמיתית שאליה כולנו שואפים? אני חושש מחוקה שתקבע על ידי הכנסת הזו, שהוכיחה אטימות ואפילו סימנים של גזענות.

שוב עולה השאלה - למה בדיוק מתכוונים כאשר מדברים על מדינה יהודית ודמוקרטית? מה המשמעות של "יהודית" במובן הזה? הרי אחת השאלות הקשות היא מיהו יהודי. עבור אזרח ערבי השאלה היא מה זה יהודי. עבורי, מקובל שמדינת ישראל תוכר כמדינה יהודית רק במובן אחד: שהיא הייתה, בלשון עבר, מימוש זכות הגדרה העצמית של העם היהודי, שצמח בארץ ישראל. בזה מסתיים עניין ההגדרה העצמית. עכשיו מה שנחוץ זה לממש את זכות ההגדרה העצמית של העם השני.

מאז שמומשה הזכות להגדרה עצמית של העם היהודי, השאלה האמיתית היא איך תהיה מדינת ישראל דמוקרטית. אם עם פי חוק אני נאלץ להגיד שזו מדינה יהודית, אז היא לא דמוקרטית. אנו, הערבים, מיעוט לאומי ולכן, כמו מיעוט לאומי בכל ארץ אחרת, אנו מצפים לשוויון מלא בזכויות אזרחיות ולאומיות. זכויות לאומיות הן אלה שמונעות העברת קרקעות לידי המדינה והקרן הקיימת לישראל, כך שהערבים לא יוכלו להשתמש בהן.

מדברי הנוער:

- חשוב לדבר לא רק במילות ברכה, אלא גם על הנושאים הבעייתיים כמו אי-השוויון והאפליה שבין ערבים ויהודים. רק דיונים אמיתיים, שלא עוסקים רק בהאשמות, יכולים לסייע בהבאת פתרון.
- יש חסרים רבים המורגשים אצל האזרחים הערבים בישראל, וצריך לשאוף לשוויון מלא בין שני העמים. בבית הספר, למשל, אין מעבדות מתקדמות ואולמות ספורט, וזה לא מאפשר לנו להתקדם. יש לנו רצון ומוטיבציה, אך חסרים לנו האמצעים.
- יומו של תלמיד ערבי אמור להיות דומה לזה של תלמיד יהודי, אבל אצלנו חסרים דברים רבים ויש תחושה של מחסור תמידי. אין ספרייה, אין חדרי מחשבים, אין אולמות ספורט, אין מעבדות ואין מועדונים או חוגים כדי להעסיק את הנוער במשך היום. השעמום והוסר האפשרויות של התלמיד הערבי מביאים לשימוש בסמים ומעשי אלימות.
- אני מברך על הצעד הקטן של הביקור בסח'נין. אנחנו התלמידים כבר עשינו את הצעד הזה, ואנחנו משתתפים בתוכניות של מפגשים עם תלמידים יהודים. אני רוצה לדעת מדוע אני, כתלמיד ערבי בסח'נין, צריך ללמוד לבגרות על הדת היהודית וההיסטוריה היהודית והתלמיד היהודי לא צריך ללמוד על הדת והתרבות הערבית המפוארת?
- במסגרת תוכניות המפגשים שאנו משתתפים בהם עם תלמידים יהודים, הצלחנו לשנות דעות קדומות וליצור קשרים חיוביים. אבל צריך לדבר גם על הנושאים הכואבים כמו המחסור באדמות בסח'נין: בעיר של 25,000 תושבים יש רק 9,000 דונם, ואילו השכנים שלנו בגוש משגב, שמונים רק 15,000 תושבים, שולטים על 188,000 דונם. המשמעות של העובדה הכואבת הזו היא שאם תושב סח'נין רוצה לבנות בית ומשפחה הוא צריך לבקש אישורי בניה ממג"ב ולא מהרשות שלו מסח'נין. המציאות הזו מביאה להרבה כעס והרי אין בה הגיון. סח'נין מוקפת מכל הכיוונים בדרך שלא מאפשרת פיתוח אזורי תעשייה ומקומות עבודה בשבילנו, כנוער שרוצה להתקדם בחיים. גם המחסור במקומות בילוי מעיק עלינו מאד.
- בית הספר התיכון שלנו הוא בית ספר נהדר, ובכל זאת חסרים לנו הרבה דברים. למרות שאסור ללמוד בקרוואנים אצלנו עדיין לומדים בחדרי קרוואנים בגלל מחסור בכיתות. אני תלמידת י"ב לומדת במגמת פיסיקה, כימיה ומתמטיקה, אבל לא יכולה ללמוד מחשבים כי אין מחשבים בבית הספר, אין מעבדות מתקדמות. איך אוכל להתקבל לאוניברסיטה בלי לימודי מחשב? איך אוכל להתקדם בחיים? החסרים האלה מונעים מאיתנו עתיד. ההידברות חשובה אם היא עקבית ומתמשכת, והיא התקווה שלנו להביא לשינוי הרצוי.
- העיר סח'נין נמצאת במרחק של עשר דקות מכרמיאל, אבל כאילו מדובר בשני עולמות שונים מבחינת הפיתוח והאמצעים.
- זה לא דבר רגיל לראות חברי כנסת בעיר סח'נין, ואני מברך על היוזמה והביקור. מדוע החוקה שאתם מציעים לנו לא כוללת אותנו הערבים, שמהווים 20% מאזרחי המדינה? מאחר והחוקה מגדירה את המדינה כריבונות יהודית היא דוחקת אותנו החוצה. איפה אני, כאזרח ערבי, נמצא בהצעה שלכם?
- אני רוצה להעלות עוד שאלה. מדוע פניות רבות של אזרחים ערבים למשרדי ממשלה נדחות בטענה שהתושבים הערבים לא שרתו בצבא ולכן אינם זכאים למלוא הזכויות? בשום חוקה בעולם לא מתנים מתן זכויות במילוי חובות. הדרישה שלנו היא מדינה דמוקרטית לכל תושביה ללא הבדל בדת, בצבע ובשפה. הקיפוח פוגע קשות ביחסים ובאפשרות לבניית יחסים טובים בין המגזרים.
- בעיה קשה בה נתקל אזרח ערבי היא העובדה שבעוד אנו מסיימים את התיכון בגיל 18, אנחנו צריכים לחכות עד לגיל 21 כדי להתחיל את הלימודים באוניברסיטה. המציאות הזו מחייבת את מי שרוצה להמשיך בלימודים לפנות אל גופים פרטיים, ולא לכולם יש את המימון לכך.
- האם בכוונת ועדת חוקה, חוק ומשפט לשנות את החוקים המאפשרים גזלת אדמות? האם אתם מתכוונים להחזיר אדמות שהופקעו מידי בעליהם או היורשים שלהם על מנת להגיע לשלום היסטורי? אנחנו לא רוצים להיות כמו היהודים, אלא פשוט לשמור על הזהות שלנו בכבוד ותוך קבלת כל הזכויות המגיעות לנו.
- מדהים שאתם מגיעים אלינו אל העיר סח'נין ויושבים בקרב אוכלוסייה ערבית וכולנו מנהלים את הדיון בעברית. כמה מבין חברי הוועדה מבינים ערבית? כמה מבין חברי הכנסת מבינים ערבית?

עו"ד מוחמד בשיר, ראש עריית סח'נין:

אנו מאד שמחים לארח את הפורום המכובד במסגרת מפגש מיוחד של ועדת חוק, חוקה ומשפט כאן בסח'נין לדיון בנושא הערבים והמיעוטים בחוקה בהסכמה רחבה. אני מודה ליו"ר הוועדה ח"כ מיכאל איתן על הנכונות ולפורום להסכמה אזרחית על היוזמה והביצוע. בישראל חיים 1.3 מליון אזרחים ערבים, שהם כ- 20% מכלל האוכלוסייה. מדינת ישראל מוגדרת כמדינה יהודית ודמוקרטית במגילת העצמאות, בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו ובחוק חופש העיסוק. ההגדרה הזו יוצרת מתח עם האזרחים הערבים, כך שהם מרגישים נחותים מבחינת תחושת השייכות והשוויון שלהם.

על מנת להגן על זכויות היסוד של המיעוט מפני הרוב, יש צורך בחוקה נוקשה שתמנע שימוש לרעה ברוח החקיקה של רוב מזדמן אל מול המיעוטים. רק חוקה נוקשה תשמר את ותגן על הערכים הבסיסיים של משטר דמוקרטי וזכויות אדם. החוקה שעולה מנוסח ההצעה של המכון הישראלי לדמוקרטיה ומדיוני הוועדה נשענת על זכויות המיעוט הלאומי הערבי, ולא לכך אנו מקווים. אנחנו מתנגדים לחוקה בהסכמה בצורה של עסקת חבילה של פשרות, בלא שתעשה השלמה היסטורית עם המיעוט האתני הערבי החי בארץ וזכאי לזכויות אזרח ולזכויות קולקטיביות של מיעוט לאומי. חשוב לומר שגם הסכסוך הישראלי-פלשתינאי והמשך הכיבוש, המונעים קביעה ברורה של גבולות המדינה, מהווים מכשול בפני כיוון חוקה. בדיון על חוקה צריך להקפיד על מעמדה של השפה הערבית כשפה רשמית שנייה.

נושא נוסף הדורש התייחסות הוא ההקדש המוסלמי. צריכה להיות שליטה מוסלמית בנכסי הווקף, כפי שנהוג לגבי דתות אחרות. יש להתייחס גם לנושא תחומי השיפוט בנושאי מקרקעין וחלוקת הקרקעות במדינה, בסח'נין למשל לא שווק אפילו דונם אחד של אדמה מאדמות המנהל בעשר השנים האחרונות. נושא הקרקעות ותוכניות המתאר הוא נושא כאוב הבא לידי ביטוי לא רק בקיפוח הבולט בחלוקת הקרקעות, אלא גם בייצוג כמעט חסר משמעות של האוכלוסייה הערבית בוועדות המחוזיות והמקומיות. רק 2 מתוך 17 החברים בוועדה המחוזית לתכנון ובניה הם ערבים, בעוד 50% מהאוכלוסייה הם ערבים. כל בעלי התפקידים: מהנדס, מפקח, שמאי, יועץ משפטי ורו"ח – כולם יהודים. הרשויות המקומיות הערביות עומדות על סף קריסה בגלל הפחתת התקציבים ותוכניות ההבראה. בתחום החינוך המדיניות שמנהיג משרד החינוך מזה עשרות שנים מובילה להעצמת הפערים ולהתדרדרות ברמת החינוך לו זוכה המגזר הערבי.

ד"ר אסעד גאנם, ראש המחלקה לממשל באוניברסיטת חיפה:

אני מברך על בואם של חברי ועדת חוק, חוקה ומשפט לסח'נין. במהלך השנים האחרונות זומנתי מספר פעמים לדיונים על החוקה בוועדה ובשנת 1998 החלטתי שלא להגיע עוד, מאחר והקול שלנו לא נשמע ברצינות. הנוכחות שלכם כאזרחים שלנו מבטיחה שנוכל להשמיע את דברינו במלואם.

בין כל הדיונים היפים על חוקה ועקרונות חשוב לומר שבעוד שבועיים יתקיים יום השנה לאירועי אוקטובר 2000, אבל דו"ח ועדת אור לא מיושם וגם זו אחריותה של הוועדה.

כערבי, אינני מתנגד לחוקה. כבן מיעוט ברור לי שחוקה יכולה להיות כלי להגנה על המיעוטים. אלא שהכוונה לחוקה שהבסיס האיתן שלה הוא היסוד הדמוקרטי, שאמנם מבטיח אזרחות שווה אבל גם מגן על המיעוט ומפצה אותו על הסבל. אני מניח שלא כולם מסכימים שסבלנו בכך שאיבדנו את המולדת שלנו, אבל אנחנו בהחלט מרגישים כך. המדינה צריכה להתייחס לתחושה הזו ולפצות אותנו על השנים הארוכות של סבל, אפליה ואובדן בכל התחומים, כולל התחום המשפטי.

אבקש להתייחס לשתי רמות של דיון בנושא החוקה: פרוצדורלית ומהותית. ברמה הפרוצדורלית אני מצפה מיו"ר הוועדה שלצד הטיוטה של המכון הישראלי לדמוקרטיה (שצריך לקרוא לו המכון לדמוקרטיה יהודית) ידרוש טיוטה מקבילה שתכתב על ידי גוף ערבי ותבטא את הרצון והצרכים של הקבוצה הזו. למרות שאני מכבד מאד את חברי הכנסת הערבים, יש לציבור הערבי מנהיגות עליונה והיא ועדת המעקב. עליך לקבל מהוועדה טיוטה ולנהל עם ראש הוועדה את הדיון. ועוד הערה פרוצדורלית אחת: בכנסת ישראל יש רוב יהודי אוטומטי שיכול למעשה לחוקק חוקה. חוקה כזו, שמקפידה רק על היותה של המדינה יהודית ודמוקרטית, לא תהיה לגיטימית. ברמה המהותית יש לשים לב לתוכן שמתייחס לשוויון בצורה רצינית. הרי כל החוקים בישראל מדברים על שוויון, אבל אין שוויון בין יהודים לערבים פרט לנושא אחד, והוא הזכות להצביע ביום הבחירות. במהלך הדיונים אני מבקש שתתחשבו בכך שאנחנו קבוצת הילידים במדינה, אנחנו קבוצה לאומית, ואם אתם פותחים את החוקה בהגדרה שזו מדינה יהודית ודמוקרטית אתם מאמצים את ההגדרה הקבוצתית-לאומית יהודית. החוקה לא תהיה לגיטימית אם לא תתחשבו בקבוצה הלאומית של הילידים.

אנחנו איננו מהגרים, זו המולדת שלנו, צריך לאפשר לנו הגדרה עצמית במולדת שלנו ולא רק במדינת פלשתיין. את נושא ההגירה יש לפתור גם מול המדינה הפלשתינית לכשתקום, אבל החוקה חייבת, למשל, לעגן את הזכויות שלנו על הקרקעות.

החוקה שתתקבל חייבת להיות הפשרה שבין הטיוטה היהודית של המכון הישראלי לדמוקרטיה לטיוטה הערבית של ועדת המעקב. זו הדרך היחידה בה תוכל החוקה לקבל גם את הלגיטימציה של הציבור הערבי, כי רק כך נדע שאנחנו שותפים כפרטים וכקולקטיב.

מר עמיר אברמוביץ, מנכ"ל חוקה בהסכמה:

ההתכנסות שלנו כאן בסח'נין ביוזמת ועדת חוק, חוקה ומשפט והפורום להסכמה אזרחית חשובה ומבטאת את הרצון האמיתי של כולנו להגיע למכנה משותף שיאפשר את החיים יחד. הבסיס לשיתוף הוא פשרה של דתיים ושל חילונים, של יהודים ושל ערבים. בסופו של דבר כולם יאלצו לוותר על חלק מהחלומות שלהם אם אנו באמת רוצים להיות כאן יחד לאורך זמן. המכון הישראלי לדמוקרטיה הגיש הצעת חוקה המבוססת על פשרה לפי העיקרון הבא: "מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית הנוהגת בשוויון בין כל אזרחיה". המכון אינו גורם פוליטי ואנחנו לא מנהלים משא ומתן בכנסת. קיימנו תהליך אזרחי בו השתתפו רבים וטובים. חלק מהמוזמנים בחרו שלא להגיע ואז קולם לא נשמע. קיימנו במשך חמש שנים דיאלוג עם הערבים ועם החרדים ועוד קבוצות רבות. בסיומן של חמש שנות דיונים הגענו למסקנה שהפשרה אפשרית, ולכן לקחנו על עצמנו לעצב הצעה שאינה תורה מסיני, אבל לדעתנו יכולה להיות בסיס לחוקה מוסכמת. הצעת החוקה שלנו מבססת את החיים במדינת ישראל על שוויון, הסעיף השני בחוקה הוא שוויון. בהצעה יש הכרה בזכויות קולקטיביות למיעוט הערבי.

מסקרים שערכנו מסתבר שהרוב הגדול של הציבור הערבי מקבל את ההצעה של המכון הישראלי לדמוקרטיה. אני מאמין שההצעה שלנו לחוקה תשנה באופן משמעותי את החיים במדינה, תביא שוויון, תעצור את האפליה ותאפשר שותפות.

מדברי הקהל:

אחת הדאגות הגדולות שלנו כאוכלוסייה ערבית קשורה למחסור הגדול במקומות עבודה, והאפליה והגזענות במוסדות ועסקים רבים. אם אנחנו המבוגרים לא מצליחים למצוא עבודה בגלל שאנו ערבים, מה העתיד שאנו יכולים להציע לצעירים? איזו תקווה ושותפות יכולה לצמוח במצב כזה?

- מדינת ישראל הוקמה על חורבנו של עם אחר שהפך לפליט ונושל מאדמותיו. מדינת ישראל נוסדה על אידיאולוגיה של חלוקה בין יהודים וגויים. זו אפליה והגישה הזו לא השתנתה. הכנסת חוקה חוקים גזעניים רבים כמו חוק השבות. החלום שלי הוא שלום ודמוקרטיה ללא פשרות, כי הפשרות שאתם מציעים הן כולן על חשבוננו, האזרח הערבי. הכנסת הזו גזענית ולכן כל חוקה שתיקבע תהיה חוקה גזענית. הצורך בגבולות נובע ממנטליות יהודית של גטאות, אני חושב שאנחנו לא צריכים גבולות, כמו באירופה.

- אני סבור שהמפגש הזה חיובי ומקדם, מהדיון התברר שכולנו רוצים חוקה אבל לא מסכימים על כל חלקיה. מה שנותר הוא להמשיך בדיונים על הפרטים. אם נסתכל על החוקה האמריקאית כדוגמא, נלמד שגם אחרי שמחוקקים חוקה ניתן להכניס תיקונים על פי הצורך.